

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

# עלון לב המועדים

הלכות והליכות בענין ברכת החודש וראש חודש

## ברכת החודש בשבת לפני ראש חודש

ותמה עליו הרע"א (ריש פ"ג דר"ה) דהיכן מצאנו שקידוש החודש היה בעמידה, ובאגרות משה מישב שאנו נוהגים לעמוד כמו העם שהיה עומד בשעת הכרות הבית דין שהחודש מקודש, ואנו שעושים את ברכת החודש רק בזכר לקידוש החודש נוהגים שאף השליח ציבור עומד (א"ח ח"א א קמב).

## הכרזת זמן המולד

הגבאי מכריז את זמן המולד, הטעם: כדוגמת הב"ד כשקידשו החודש רק על ידי ידיעת המולד (ערוה"ש תיו ח). ומ"מ אם לא ידע לא עיכב (שערי אפרים שער י ס' לו).

## נוסח ברכת החודש

אומר החזן "ראש חודש פלוני יהיה ביום פלוני הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה"  
וכשראש חודש ב' ימים אומר "ראש חודש פלוני יהיה ביום פלוני ולמחרתו ביום פלוני". יעוי' בסידור כמנהג הגר"א שהעיר בצדק, שרק כאשר חל ראש חודש ביום ראשון מוסיפים ולמחרתו, שכן יום הראשון אינו המשך של שבת.

בשנה מעוברת אומר. באדר א' "ראש חודש אדר א'" ובאדר ב' אומר "ראש חודש אדר ב'" (ערוה"ש תיו ט). ובחודש אב אומר "ראש חודש מנחם אב" יהיה ביום" (שמו יוסף קסג). ובחודש חשון אומר ראש חודש מר חשון.

## החזקת הס"ת בברכת החודש

הש"ץ אוהו את הספר בברכת החודש כשאומר "מי שעשה ניסים", הטעם: על פי התוספות בברכות (דף מה, א ד"ה ולית הלכתא) שהביא בשם פרקי דר"א (פרק ח) שבשעת קידוש החודש עושים ענולה בשביל הס"ת שאינו במקומו והיו עומדים כשאמרו מקודש החודש,

נהגו לברך החודש שבת לפני ראש חודש, הטעם: כדי להודיע לציבור מתי ראש חודש, ויזהרו בהלכות ראש חודש, ובסדר תפילותיו הלל ומוסף (לבוש תכא א). טעם אחר: כדוגמת קידוש החודש שהיה לפנינו בישראל בזמן שקידשו על פי הראיה, שראש הבית דין אמר "מקודש" וכל העם עונים אחריו "מקודש מקודש" (ראב"ה ראש השנה סימן תקל).

## ברכת החודש בשבת

הטעם שמברכים את החודש בשבת ולא ביום חול. לפי שביום חול יש בני אדם שטרודים במלאכתם ואינם באים לבית הכנסת, ובשבת כולם נמצאים בבית כנסת וידעו כולם (שבלי הלקט קע).

## ברכת החודש אחר קריאת התורה

הטעם שקבעו לברך החודש בין קריאת התורה למוסף, לפי שכל הציבור נמצא בבית הכנסת בשעה זו, המאחרים לבוא והממהרים לצאת. טעם אחר: מכיון שהוא עת רצון, לפי שכשפותחים את הארון הקודש נפתחין תרעא דשמיא והוא עת רצון עד שמחזירים הספר למקום (התעוררות לתשובה ח"ד סימן כו).

## נשים בברכת החודש

נהגו הנשים לומר ברכת החודש אפילו המתפללות בביתם, הטעם: שהרי הוא בקשת רחמים ומתוך כך יזהרו בהלכות החודש, וגם ראש חודש עצמו הוא חג שניתן לנשים, אמנם ודאי דאינם חייבות דהוי מצוה שהוזמן גרמא (תפלה כהלכה כב הערה ב).

## צורת הברכה

ברכת החודש נאמרת בעמידה, הטעם: זכר לקידוש החודש שבי"ד היו עושים בזמן הסנהדרין בעמידה (מג"א תיו א).

ולכן גם אנו כשמחזיקים את הס"ת כשאומרים ראש חודש פלוני עומדים, ואולי ליזכר זה מחזיקים את הס"ת (שו"ת אג"מ או"ח א, קמב).

### תפילת "מי שעשה ניסים"

מתפללים תפילה על הגאולה "מי שעשה ניסים.. הוא יגאל אותנו וכו' הטעם: לפי שמצוות החודש היא המצווה הראשונה שניתן לישראל ביציאת מצרים לכן מתפללים כל פעם בברכת החודש על הגאולה (לבוש תכא א). טעם אחר: לפי שבכל חודש דן הקב"ה את ישראל ולכן אנו מתפללים שיגאל אותנו בקרוב. טעם אחר: לפי שבזמן המקדש היו מקדשים על פי הראיה אנו מבקשים שיגאל אותנו בקרוב ונוכל לשוב ולקדש על פי הראייה (לבוש שם).

### ברכת יחדשהו, פרנסה וכלכלה

הטעם שמתפללים על פרנסה אע"פ שאסור לתבוע צרכיו בשבת, לפי שכל מה שנאמר שאין שאילת צרכיו בשבת דווקא ביחיד העושה לעצמו ברכה על מקרה הנחיות לו באותו שעה אבל נוסח השווה לכולם אין קפידא (ראש מנשה דף 11). טעם אחר: דברכת החודש לא הוי בקשה אלא הוי ברכה (התעוררות לתשובה ח"ד סימן כו).

### ראש חודש

#### תחנון ערב ראש חודש

במנחה של ערב ראש חודש נוהגים שאין אומרים בו תחנון (שו"ע או"ח קלא ו) הטעם: לפי שהוא מקצת יו"ט, טעם אחר כדי שהעולם יזכרו לומר יעלה ויבא בתפילת מעריב (מסעמים ערך חודש לט).

#### קדושת ראש חודש

ראש חודש לא אסרה בו תורה מלאכה מ"מ הוא יום שיש בו קדושה יותר משאר ימות החול, כיון שמביאים בו קרבנות מוספים (לבוש תיו א).

#### יעלה ויבא

בראש חודש ערבית שחרית ומנחה אומר בעבודה יעלה ויבא, ובברכת המזון בבונה ירושלים, הטעם: דתני ר' אושיעא ימים שיש בהם קרבן מוסף כגון ראש חודש, וחולו של מועד, ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמו"ע ומזכיר מעין המאורע בעבודה (נמרא שבת כד, א).

הטעם שמזכירים בעבודה: לפי שדבר שמתפלל על להבא מבקשים בעבודה, וכשמודים על לשעבר אומרים בהודאה, ויעלה ויבא הוי בקשה להבא להשיב את ישראל לירושלים (חיי משה תכב א).

אמירת יעלה ויבא מתוך הסידור - יזהר לומר יעלה ויבא מתוך הסידור, וכן תפילת מוסף יאמר מתוך הסידור (משנ"ב ק, א).

### כדיני יעלה ויבא

אם שכח לומר במעריב אין מחזירים אותו, הטעם: משום שאין מקדשים הלבנה בלילה (לבוש תכב א).

שכח לומר בשחרית ובמנחה, נזכר קודם שאמר מודים אומר במקום שנזכר, הטעם: כיון שלא התחיל ברכה אחרת הוי כמו תוך כדי דיבור (לבוש תכב א).

נזכר קודם שהשלים תפילתו, חוזר לרצה, הטעם: שחוזר לרצה, לפי שג' ברכות אחרונות חשובות כברכה אחת (לבוש תכב א). השלים שמו"ע ועדיין לא עקר רגליו חוזר לרצה ואינו חוזר לראש התפילה, הטעם: דעדין עומד בתפילה (לבוש תכב א). עקר רגליו חוזר לראש התפילה.

מסופק אם אמר חוזר לראש התפילה, הטעם: דחזקה מה שהוא למוד הוא מזכיר ובודאי לא אמר כיון שאין רגיל לאומרו כל החודש (לבוש תכב א).

שכח ולא אמר בברכת המזון אין מחזירים אותו משום שבר"ח אין חובה לאכול פת דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל, וכיון שהזכרת ר"ח אינו אלא מדרבנן לא תקנו שיחזור אלא כשיש חיוב לאכול, ומ"מ אם נזכר קודם ברכת הטוב והמיטיב אומר "ברוך שנתן ראשי חודשים לעמו ישראל" (ערוה"ש תרד א).

### חזרה במנין

כששכח וצריך לחזור יש להדר אחר מנין, הטעם: לפי שיש לחוש לשיטות שסוברות שמי שהחסיר בתפילה יעלה ויבא נחשב כאילו לא התפלל כלל (הליכות שלמה ר"ח פרק א-ו).

### הלל

#### אמירת הלל בראש חודש

הטעם לקריאת הלל: משום שמחת היום שהוא יו"ט ללבנה שנתחדש אורה וצריכים אנו לשמוח בשמחתה שישאל מונים ללבנה ובשלומה יהיה לנו שלום (בהנהות ספר המנהגים). ועיקר הטעם כתב בערוה"ש לפי שבקידוש לבנה נראה רמז למצבינו כמו שאומרים בברכת הלבנה, לכן מחשיבים לקצת ישועה ולכן הנהיגו לומר הלל (ערוה"ש תכב - ו).

לפי שבמזמור הללויה הללו (הללו מלשון הלל) ישנו י"ב פעמים הללו וי"ב אלו כנגד י"ב ראשי חודשים, וכופלים כל הנשמה כנגד חודש העיבור (שבלי הלקט ס' קעב).

הטעם שהלל קודם למוסף - אע"פ שמצוות הלל מצותה כל היום מ"מ אומרים אותו אחרי שחרית, משום שזרזים מקדימים למצוות (שו"ע הרב קלא ס"ה).

אמירת הלל בעמידה - מצוות הלל מעומד (שו"ע תכב ז) לפי שהלל הוא שבחו של מקום ונפלאותיו וניסיו שעשה לנו ומצוות עדות בעמידה (שבלי הלקט), רמז לדבר: דכתיב "הללו עבדי ה' העומדים" (מ"ז תכב ס"ק ד, משנ"ב תכב ס"ק כח),

סמיכה: אסור לסמוך עצמו לעמוד או לכותל דסמיכה אינה כעמידה (מנ"א תכב ס"ק יא), וגדר הסמיכה, שאם ינמל הדבר הנסמך עליו יפול (משנ"ב קמא ס"ק ד).

ברכה על הלל - ואע"פ שאמירת הלל בר"ח אינו אלא מנהג ואין מברכים על מנהג כמו שמצאנו בנענוע ערבה, מ"מ כתבו התוס' לחלק לפי שערבה אינה אלא נענוע בעלמא משא"כ הלל יש אמירה, ועל אמירה אפשר לברך (תוס' תענית כ"ח בד"ה אמר). ולפי הרמב"ם אין מברכים על הלל בר"ח, לפי שאין מברכים על מנהג (הלכות תנוכה פ"ג ה"ב).

שהחיינו - הטעם שאין מברכים שהחיינו על קריאת ההלל, משום דהוי תוך ל' דלפעמים החודשים חסירים (מנ"א תכב ס"ג).

### אין אומרים את ההלל

אין אומרים הלל השלם בר"ח אלא מדלגים מזמורים "לא לנו", ו"אהבתי", הטעם: לפי שקריאת הלל לומדים מהפסוק "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" והגמ' בערכין (דף י' דורשת שרק כשיש איסור מלאכה אומרים שירה - הלל, וראש חודש שאין בו איסור מלאכה אין חיוב לקרוא הלל,

ומכל מקום נהגו לקרוא את הלל, וכדי שיהיה ניכר שאינו קריאה מצד הדין אלא מנהג בעלמא קוראים את הלל בדילוג (משנ"ב תכב ס"ק יב).

טעם אחר: משום דראש חודש הוא יום סליחה וכפרה לכפר על התינקות משום אסכרה שהיה רגיל ליפול עליהם, וקרבת ראש חודש מכפר עליהם, וכיון שהוא יום כיפור וסליחה הוי כמו ראש

השנה ויום כיפור שהם ימי דין ואין אומרים שירה גמורה (לבוש תכב ג).

### הטעם שבחרו לדלג אלו המזמורים

קבעו לדלג ב' מזמורים "לא לנו" ו"אהבתי", הטעם לפי שפרק "לא לנו" ופרק "ה' זכרנו" ברוב ענינם שווה, ו"אהבתי" הטעם: לפי שפרשת "אהבתי" ופרשת "מה אשיב" שוות במקצת ענינים (א"ר תכב יב).

טעם אחר: משום שלא רצו לדלג פסוקים שיש בהם שבח ותהילה ולכן בחרו מכל מזמור מאלו חציו הראשון שאין בו שבח ותהילה והשאירו חציו האחרון שיש בו שבח ותהילה "ה' זכרנו" שמסיים "לא המתים יהללו.. ואנחנו נברך..." וכן ב"אהבתי" "מה אשיב עד בחצרות בית ה'" אלו פסוקים של שבח (שו"ת ישיביל עבדי ח"ה או"ח מח).

### אמירת הש"ץ והציבור

נהגו שהחזן אומר הודו לה' והציבור חוזר אחריו, הטעם: מפני שהוא פסוק של שבח ביותר ואמר החזן לקהל שיודו לה' על כל חסדיו שעשה עמנו ועונים הקהל. (לבוש תכב ג).

נהגו שהחזן אומר "יאמר נא" ו"יאמרו נא" והציבור עונים על כל אחד ואחד "הודו לה'" ואומרים גם כן את הפסוק הבא, הטעם: לרמוז שמצווה לענות ראשי פרקים ולפי שהוא פסוק של הודאה ושבח נהגו כן (שור סימן תכ"ב).

### כפילת הפסוקים

כופלים הפסוקים מ"אודך" עד "יהללוך". הטעם: לפי שאלו הפסוקים אמרו ישי, דוד, אחיו, ושמואל, (פסחים דף ק"ט, א) ומפני כבודם כופלים פסוקים אלו (רשב"ם פסחים ק"ט, א בד"ה אבן). טעם אחר: כדי ליפות הקריאה ולהגדיל שבח השי"ת ולהודות בשירו על רוב חסדו אשר עשה ועושה עימנו (לבוש תכב ג).

### אנא ה'

הטעם דמחלקים הפסוק לשנים והרי קי"ל כל פסוק שלא פסק משה אנו לא פסקינן, לפי שאמרו ב' אנשים חציו אמר דוד, וחציו אמרו אחיו (גמרא פסחים ק"ט, א). טעם אחר: דבכתובים מותר לפסוק (מנ"א תכ ס"ק ח בשם הש"ה) ועוד דדרך תפילה ובקשה מותר (ח"א כלל ה' ס' ב בנשמת אדם שם).

### ברכת יהללוך

ומסיים "ביהללוך" ואינה פותחת "בברוך" הטעם: מפני שהיא ברכה הסמוכה לחברתה שהיא הברכה על הלל. (אבודרהם הלל סדר הגדה ופירושה).

נוהגים לומר פסוקים "ואברהם זקן", זבדי"ה ישמרנו ויחייני ג"פ, והוא סגולה לאריכות ימים (ספר מחברת הקודש דף מג ע"ב בדברי המהרח"ו שכתב מצאתי כתוב בספר ישן).

### קדיש תתקבל

אחר הלל אומר קדיש שלם עם תתקבל (ש"ע תכנ א), הטעם ככל יום שיש בו מוסף שאומרים תתקבל משום שבאן סיימו תפילת שחרית, משא"כ ביום חול דלא נגמרה התפילה עד אחרי ובא לציון הלכך לא אומרים קדיש תתקבל עד אחר ובא לציון (מג"א תכנ א).

### קריאת התורה

קוראים בפרשת פנחס "ובראשי חודשיכם", הטעם שקוראים בתורה כדי לפרסם שראש חודש היום (ש"ע תכנ א, מג"א תכא ס"ק א). ארבעה קוראים - עולים לתורה ארבע קוראים כדתנן כל יום שיש בו מוספים קוראים בו ד' אין מוסיפים ואין פוחתים ואין מפטירים בנביא.

אין פוחתים מארבע, הטעם כדי לומר שהוא עדיף משני וחמישי של חול שקוראים בו ג' (לבוש תכנ א). ואין מוסיפים עליהם, הטעם לומר שאין קדושתו כקדושת יו"ט שאין קוראים בו חמש קראים, ועוד מפני מורה הציבור שאין כולם במילים ממלאכתם לא המריחו עליהם יותר מדאי, מ"מ כיון שהנשים במילות ממלאכתם הוסיפו חד גברא (לבוש תכנ א). ואין מפטירים, הטעם מפני מורה הציבור שלא יהיו במילים ממלאכתם (לבוש תכנ א).

### יהי רצון

אין אומרים ה"יהי רצון" שאומרים בשני וחמשי אחר הקריאה הטעם - לפי שאין אומרים ה"יהי רצון" אלא במקום שאין קרבן מוסף לכפר (סדר מרוויש למאיר צבי ויס).

### תפילת מוסף חליצת תפילין

נוהגים לחלוץ התפילין קודם מוסף (ש"ע תכג ס"ק ד), הטעם לפי שתפילת מוסף היא במקום הקרבת קרבן מוסף ואנו עושים את ראש חודש כמו יו"ט, לפחות בשעת הקרבה ויו"ט אין צריך תפילין (לבוש כה יג).

וחולצים אחר קדיש, הטעם: כדי שיהיה אחר ד' קדישים ואלו הם א. אחר ישתבח ב. אחר תפילת שחרית ג. אחר קריאת התורה. אחר קדושת ובא לציון (מג"א תכנ א).

מן הראוי שהש"ץ יסמן לקהל להתחיל בתפילת לחש של מוסף כדי שכולם יתחילו יחד (משנ"ב סו לה).

בשנת העיבור מוסיפים בברכת "אלהינו ואלהי אבותינו" "ולכפרת פשע" הטעם משום שיש בברכה זו י"ב לשונות לטובה ולברכה וכו' כנגד י"ב החודשים לכן אומרים ולכפרת פשע כנגד חודש העיבור (אליהו רבה תכנ ס"ק ו).

### קדושת מוסף

אין אומרים נעריצך, כשבת ויו"ט, אלא נקדש, הטעם: משום שאינו כיו"ט גמור, טעם אחר: לפי שדרך להתפלל מוסף בר"ח קודם ג' שעות ואין שייך לומר כבודו מלא עולם, לפי שבג' שעות ראשונות הקב"ה יושב ומתבודד ועוסק בתורה, ואח"כ יושב ודן את העולם, ושייך לומר כבודו מלא עולם בשבתות וימים טובים שמתפללים המוספים אחר ג' שעות (לבוש תכנ ג) ועוד כדי לעשות מעלה יתירה לשבתות וימים טובים, מראש חודש וחולו של מועד (אבודרהם תפלת ראש חודש).

הטעם דאין אומרים "שמע ישראל" ולא "ה' אלהיכם", כשבת ויו"ט, משום שתקנו לומר כן זכר לנס שפעם אחת גזר המלך שלא לקרות ק"ש, ותקנו שיאמר הש"ץ בהבלעה בעמידה בין בחול ובין בשבת והעם יענו אחריו כדי לצאת ידי חובת ק"ש, ובקשו רחמים ובא תנין ובלעו ובטלה הגזרה, וכשנתבטל הגזרה בטלו לומר בכל אחד מהתפילות וקבעו לומר במוסף, מפני ב' דברים א. מפני שאין בתפילה זו ק"ש, ב. כדי שיתפרסם הנס לדורות להודות להש"י על ביטול הגזרה, ולפיכך לא תקנו בר"ח לפי שאין כ"כ עם רב בבית הכנסת כמו שבת ויו"ט וליכא פירסומא ניסא (לבוש תרצ ג).

### שיר של יום הוא "ברכי נפשי"

הטעם: לפי שנאמר בו "עשה ירח למועדים", ומובא בזוהר שכל ראש חודש הצדיקים בגן עדן אומרים זאת (מור סימן תמ"ג).

### נפילת אפים - ולמנצח

אין נופלים על פניהם בר"ח שחרית ומנחה וא"א אל ארך אפים הטעם: לפי שקוראים בו את ההלל (שבלי הלקט קעה). טעם אחר: לפי שר"ח הוקש למועדים דכתיב "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם" ולפי שבמועדים אין אומרים תחנון לפי שהם ימי שמחה, גם בר"ח אין אומרים לפי שהם ימי שמחה (שבלי הלקט קעה).

ואין אומרים "למנצח יענך ה'" (ש"ע תכנ ג). הטעם: לפי שנאמר בו "יום צרה" ואינו יום צרה אלא יום שמחה (לבוש תכנ ג).